

Turizm ve Bölgesel Kalkınma Arasındaki İlişki: Doğu Karadeniz Bölgesi Üzerine Bir İnceleme

SERKAN KÜNÜ & SERTAÇ HOPOĞLU

Y. Doç. Dr. | İğdır Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

ÖZLEM SÖKMEN GÜRÇAM & ÇİĞDEM GÜNEŞ

Arş. Gör. | İğdır Üniversitesi, İİBF, İktisat & Maliye Bölümü

Öz: Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde önemli bir politika hedefidir. Sanayileşmenin mekâna yayılımının dengesiz olduğu gelişmekte olan ülkelerde turizm hem ulusal ekonomiler hem de bölgeler için önemli bir ekonomik faaliyet olabilmektedir. Bu bağlamda turizm bölgesel kalkınma hedefi için önemli bir araç haline gelebilmektedir. Sahip olduğu zengin turizm potansiyeli, Türkiye’de turizme dayalı yerel ve bölgesel kalkınma için imkânlar sunmaktadır. Bu çalışmada, turizm ve bölgesel kalkınma arasındaki ilişki teorik olarak incelenecek ve Doğu Karadeniz bölgesindeki illerde turizmin bölgesel kalkınmaya olan etkisi analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, yerel kalkınma, bölgesel kalkınma, Doğu Karadeniz illeri.

Tourism-Regional Development Relationship: A Research on Eastern Black Sea Region

SERKAN KÜNÜ & SERTAÇ HOPOĞLU

Iğdır University, Department of Economics

ÖZLEM SÖKMEN GÜRÇAM & ÇİĞDEM GÜNEŞ

Iğdır University, Department of Economics & Finance

Abstract: Decreasing the differences in development levels among regions is an important policy objective in both developed and developing countries. Tourism can be an important economic activity for national and regional economies of developing nations where distribution of industrial activities over the space is imbalanced. In this context, tourism may become an important tool for the target of regional development. Turkey's rich tourism potential offers possibilities for tourism-based local and regional development. In this study, a theoretical investigation of the relationship between tourism and regional development will be made and the effects of tourism on regional development in the provinces of Eastern Black Sea region will be analyzed.

Keywords: Tourism, local development, regional development, Eastern Black Sea provinces.

Giriş

Turizm, ekonomik faaliyetler içerisinde hızlı büyüyen ve gelişen sektörlerden biridir. Bu yönüyle turizm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bölgelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarını sağlayan önemli bir sektör olmaktadır. Özellikle de gelişmemiş bölgeler için ekonomik kalkınma aracı olarak görülmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından düşünüldüğünde turizm ve bölgesel kalkınma birbirini tamamlayan iki unsurdur. Türkiye'nin ekonomik olarak birçok gelişmemiş bölgesinde bölgesel kalkınmanın sağlanması turizm sektörünün var olmasıyla sağlanabilir. Bu kapsamda Türkiye'de atıl durumda olan turizm değerlerinin kullanılabilir hale getirilmesiyle daha fazla turist çekilebilir ve ülkede istihdam artışı sağlanabilir.

Bu çalışmada Turizm bağlamında Türkiye'nin turizm gelirleri ve bu gelirlerin ekonomiye yansımaları, turist sayısı bakımından Türkiye'nin dünya sıralamasında yeri, Türkiye'de turizm sektöründe çalışanların sayısı incelenmektedir. Bölgesel kalkınma konusunda ise, geri kalmış bölgelerde kalkınma politikalarına yer verilmekte ve özellikle doğal güzelliklere sahip olan Doğu Karadeniz Bölgesi ele alınarak turizm ve bölgesel kalkınma arasındaki ilişki açıklanmaktadır.

1. Turizm ve Bölgesel Kalkınma

Turizm son yıllarda çok farklı amaçlar için popüler bir küresel faaliyet olmaktadır. Bu durum turistlerin tercihlerine bağlı olarak deniz-kum-güneş turizminden eğlence-eğitim-çevre turizmine kaymıştır.¹ Ancak turizm faaliyetleri günümüzde sadece deniz-kum-güneş turizmi olarak değil; doğa, tarihi, sağlık, termal, spor, kültürel, kongre, eğitim gibi faaliyetler olarak çeşitlendirilmektedir. Ayrıca turizm ekonomi, iş, sosyoloji, politika, hukuk, çevre gibi farklı çalışma alanları ile de bağlantılıdır. Bu yönüyle turizmin birçok boyutta ülkelerin gelişmesine katkı sağladığı söylenebilir.²

¹ DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Turizm, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: 2727, Ankara.

² Abdullah Keskin & Harun Cansız, "Tourism, Turkey and Economic Develop-

Turizm, döviz gelirlerini ve istihdamı artırıcı niteliğiyle yerel ekonomilere katkı sağlamaktadır. Ayrıca, birçok eksiklikleri bulunmasına karşın uygun şartlar ve kabul edilebilir tercihler ile gelişmekte olan ülke ekonomileri bakımından önemlidir.³ Dünya ile birlikte Türkiye'de de turizm sektöründe yapılan çalışmalar ciddi bir ilerleme göstermiştir. Turizm amaçlı yapılan yatırımlardaki yükseliş milli gelir içerisinde turizmin payının arttığını göstermekle birlikte hizmetler sektörüne ve ödemeler dengesine de pozitif bir etki yapmıştır.⁴

Turizm özellikle de İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada en fazla gelişme gösteren ve genişleyen sektörlerden biri olmuştur. Türkiye ekonomisinin de temel taşlarından biri olan turizm sektörü ile birçok hükümet; dış ticaret açığı, enflasyon ve işsizlik gibi konulara önem vermektedir.⁵ Özellikle de 1950'lerden beri turizm talebindeki hızlı artış, çeşitli ülkelerde hükümetlerin ve birçok girişimcinin fayda ve maliyet analizi yapmadan yatırım yapmasına yol açmaktadır. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, bu konuda çok iyi olmamasına rağmen alternatif bir ekonomik kalkınma stratejisi olarak turizmi benimsemiştir.⁶ Birçok ülke de bölgesel ekonomik kalkınmayı sürdürmek için turizmi öncü endüstri olarak görmektedir. Bölgesel kalkınma açısından turizm, her zaman ekonomik kalkınmaya yön verebilen bir sektör olmaktadır.

ment", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2010, 24(4), s. 23-45.

³ Onur Gülbahar, "Turizmin Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarını Gidermedeki Rolü (Türkiye Örneği)", İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 2009, 23(1), s. 20-46; Ali Çımat ve Ozan Bahar, "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri Ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme", Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2003, (6), s.1-18.

⁴ İlkyay Dilber "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisinin Girdi Çıktı Tablosu Yardımıyla Değerlendirilmesi", Yönetim ve Ekonomi, 2007, 14(2), s.205-220.

⁵ Abdullah Keskin & Harun Cansız, "Tourism, Turkey and Economic Development", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2010, 24(4), s. 23-45; Ali Çımat ve Ozan Bahar, "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri Ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme", Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2003, (6), s.1-18.

⁶ Cevat Tosun&Timoty J.Dallen&Yüksel Öztürk "Tourism Growth, National Development and Regional Inequality in Turkey", Journal of Sustainable Tourism, (2003), Vol.11, No. 2&3, ss: 133-161.

Turizmin gelişmesi ile ulusal gelir düzeyinin iyileştirilmesi, turizmle ilgili endüstrilerden yararlanılması, istihdam oranının artırılması gibi konularda bölgedeki diğer endüstrilerin gelişimine yön verebilir.⁷ Bu yönüyle turizm, ulusal ve bölgesel ekonomilerde ekonomik dayanaklarını geliştirebilen ve ekonomik yeniden yapılanma ile yıkılmış toplumlara etkinleştirebilen bir unsur olarak görülmektedir.⁸ Küreselleşme süreci ile günümüz dünyasının temel sorunlarından biri de hem ülkeler arasında hem de ülke içinde var olan farklı bölgelerdeki gelişmişlik farkıdır. Gelişmişlik düzeyi arasındaki fark nedeniyle tüm ülkeler sorun yaşamaktadır. Bu sebeple de gelişmişlik farkını azaltmak için bölgesel kalkınma konusu büyük bir öneme sahiptir.⁹ Bu bölümde ise, öncelikle turizm konusu ve bölgesel kalkınma konusu açıklanmaktadır.

1.1. Turizm

Turizm on yılı aşkın bir süredir, dünyada ciddi bir ekonomik gelişme göstermektedir. Bundan dolayı, turizm, günümüzde en büyük iş alanları arasında gösterilmektedir. Turizm, uluslararası ticarete önemli oyuncularından biri olmakta ve birçok gelişmekte olan ülkeler için temel gelir kaynaklarından birini sunmaktadır. Ekonomik refah için turizmin katkısı, turizmin niteliğine ve turizm gelirlerine kısaca turizmin gelişimine bağlıdır.¹⁰ Turizmin gelişimi ise sadece sanayinin büyümesini uyarılmamaktadır aynı zamanda genel ekonomik büyümeyi de tetiklemektedir. Bu nedenle turizm sektörünü geliştirerek ekonomik büyümenin hızlandırılması, çoğu gelişmekte olan ülke tarafından önemli bir ekonomik kalkınma stratejisi olarak kabul edilmiştir.¹¹ Genellikle turist harcamaları

⁷ Ying Lie "Study on The Contribution of Tourism to Regional Economic Development", Journal of Chemical and Pharmaceutical Research, (2014), 6(7), s.823-827.

⁸ Simon Milne & Irena Ateljević, "Tourism, Economic Development and The Global-Local Nexus: Theory Embracing Complexity, Tourism Geographies", An International Journal of Tourism Space, Place and Environment, (2001), 3(4), s. 369-393.

⁹ Murat Yeşiltaş ve Murat Öztürk, " Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Alternatif Turizm Faaliyetlerine Yönelik Bir Değerlendirme: Sivas Örneği", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi (2008), 9(1), s.1-18.

¹⁰ World Tourism Organisation UNWTO, "Why Tourism?", Erişim Tarihi :25.01.2015, <http://www2.unwto.org/content/why-tourism>.

¹¹ Chena Ching-Fu & Chiou-Wei Song Zan, "Tourism expansion, tourism uncertain

ekonomik yönden düşünüldüğünde ihracatın bir alternatifi olarak görülmektedir. Çünkü turizm faaliyeti bir ihraç ürünü olmamasına rağmen ekonomideki etkileri ihracatta olduğu gibidir.

Herhangi bir ürünün ihraç ürünü olarak düşünülmesi için yurt dışına satılması zorunlu iken, turizm sektöründe ise bu hizmetten yararlanmak isteyenler ürünün bulunduğu yere gitmek zorundadırlar. Bu yönüyle turistik ürün ülkede kaldığı halde ihraç edilmiş gibi bir fonksiyon kazanmaktadır. Bu durum turizm gelirlerinin ihracatın bir alternatifi olarak değerlendirilmesine yol açar.¹²

Tablo 1: Türkiye'nin Turizm Geliri ve Ekonomiye Yansımaları (2002- 2013)

Yıllar	Turizm Geliri (Bin Dolar)	Turizm Geliri / GSMH	Turizm Geliri / İhracat
2002	12.420.519	5,4	33,9
2003	13.854.868	4,5	28,2
2004	17.076.609	4,4	25,2
2005	20.322.111	4,2	24,7
2006	18.593.950	3,5	19,7
2007	20.942.501	3,2	17,3
2008	25.415.067	3,4	16,6
2009	25.064.481	4,1	20,8
2010	24.930.996	3,4	18,3
2011	28.115.694	3,6	20,8
2012	29.007.003	3,7	19,2
2013	32.308.991	4,2	21,2

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://sgb.kulturturizm.gov.tr>; (AKTOB, 2014a: 11) <http://www.aktob.org.tr> ve <http://www.tursab.org.tr>, Erişim: 26.01.2015.

İhracatın bir alternatifi olarak turist harcamaları, döviz kazancı yoluyla ödemeler dengesine ve turizm genişlemesinden oluşan gelirlere katkıda bulunabilir ve ulusal bir ekonomi için önemli bir gelir kaynağını temsil edebilir. Vergi gelirleri, istihdam ve diğer ek

inty and economic growth: New evidence from Taiwan and Korea", *Tourism Management*, (2009), s. 812-818.

¹² İsmet Akova, "Türkiye'de Turizmin Önemi ve Ekonomideki Yeri", *Türk Coğrafya Dergisi*, (1997), 32, s. 263-280.

gelirler gibi farklı ekonomik faydalar turizm faaliyetlerinden elde edilir. Bu yönüyle turizm genişlemesinin ekonomik büyümeye pozitif bir katkı sağladığını söylemek mümkündür.¹³ Türkiye açısından düşünüldüğünde turizm gelirlerinin genel olarak yıldan yıla artış gösterdiği ve bu artışın Türkiye'nin ekonomisine de yansıtıldığı görülmektedir.

Tablo 1, Türkiye'nin 2002 ve 2013 yılları turizm gelirlerini ve turizm gelirlerinin GSMH'ye ve İhracata oranını göstermektedir. Turizm gelirlerinde her yıl düzenli bir artış görülmese de genel olarak bir artış eğilimi görülmektedir. Turizm geliri 2002 yılında 12 milyar dolar iken bu miktar 2013 yılında 32 milyar dolara yükselmiştir. Turizm gelirlerinin GSMH'ye oranında da düzenli bir artış olmasa da genel olarak artma eğilimi görülmektedir. Turizm gelirlerinin GSMH'ye oranında 2006 ve 2010 yıllarında azalış görülmekte ancak daha sonraki yıllarda artışlar izlenmektedir. Turizm gelirlerinin ihracata oranında da artışlar görülmektedir. Turizmin sektörünün önemi bazı göstergelerle şu şekilde açıklanabilir: Turizm geliri, milli gelir içindeki payı, son 30 yılda % 0.6'dan % 4'e kadar çıkmıştır. Diğer taraftan turizm gelirinin ihracat gelirine oranı da % 10'dan % 20'lere kadar yükselmiştir.¹⁴ Turizm verilerindeki bu artışı, Türkiye'nin günümüzde turizm konusuna eskisinden daha fazla önem vermesi ile açıklanabilir. Son yıllarda Türkiye, turizm konusunda çok fazla tanıtımlar yaparak, turistleri çekmek için uygun şartlarda turlar düzenleyerek ve turizm konusunda birçok düzenlemeler ve yenilikler yaparak 2013 yılında Türkiye'ye gelen turist sayısının dünyadaki sıralaması ilk sıralara yükselmiştir. 2002 yılında dünya sıralamasında turist sayısı bakımından Türkiye 17. sırada iken, 2013 yılında bu sıralama 37, 8 milyon turist ile 6'ya yükselmiştir.¹⁵ Bu verilerden de anlaşılacağı üzere Türkiye turist

¹³ Hyun Jeong Kim & Ming-Hsiang Chen & SooCheong Shawn, "Tourism expansion and economic development: The case of Taiwan", *Tourism Management*, (2006), 27, s. 925-933.

¹⁴ Akdeniz Turistik Otelciler Ve İşletmeciler Birliği; (2014a), "Turizm İstatistikleri", Erişim Tarihi: 26.01.2015, <http://www.aktob.org.tr/pdf/aktob.turizm.verileri.pdf>.

¹⁵ T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı; (2015b), "Dünya Sıralamasında Turist Sayısı Bakımından Türkiye'nin Yeri", Erişim Tarihi: 26.01.2015,

sayısı düzenli olmasa da yılda yıla artış göstermiştir. Bu artışın temel sebebi olarak ülkenin turist çekmek amacıyla yapmış olduğu tanıtımlar ve şirketlerin cazip otel ve tur alternatifleri gösterilebilir.

Tablo 2: Turist Sayısı Bakımından Dünya Sıralamasında Türkiye'nin Yeri

Yıllar	Dünya Sıralamasında Türkiye'nin Yeri	Yıllar	Dünya Sıralamasında Türkiye'nin Yeri
2002	17	2008	8
2003	15	2009	7
2004	12	2010	7
2005	9	2011	6
2006	12	2012	6
2007	9	2013	6

Kaynak: <http://sgb.kulturturizm.gov.tr/>, Erişim: 26.01.2015.

Turizm sektörünün ekonomik olarak katkı yaptığı başka bir alan da istihdam alanıdır. Turizmin gelişimine paralel olarak yapılan alt yapı ve üst yapı tesisleri istihdam alanının genişlemesine ve yatırım harcamalarının artışına katkı sağlamaktadır. Öte yandan birine istihdam sağlamak amacıyla gereken sermaye yatırımının turizm sektöründe düşük olması, işsizlikle mücadele konusunda önemli bir öğedir. Dünyada turizmde 300 milyona yakın insana iş sağlayan sektör, Türkiye'de de 1,2 milyondan fazla insana istihdam sağlamaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre turizm, her üç saniyede bir iş olanağı oluşturmaktadır.¹⁶ Bu bağlamda turizm sektöründe hizmetin çok önemli bir yer tuttuğu ve hizmetin sadece insanlar tarafından gerçekleştirildiği unutulmamalıdır. Bu yönüyle turizmin istihdam sağlaması, diğer sektörler göre daha etkili olmaktadır.¹⁷

<http://sgb.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/29345,dunya-siralamasinda-turkiye.pdf?0>.

¹⁶ Akdeniz Turistik Otelciler Ve İşletmeciler Birliği (2014b), "Turizm Sektörünün Yapısı, Büyüklüğü Ve Ekonomiye Katkısı", Erişim Tarihi: 26.01.2015, <http://www.aktob.org.tr/pdf/arastirma2014.pdf>.

¹⁷ Zafer Yıldız, "Turizmin Sektörünün Gelişimi Ve İstihdam Üzerindeki Etkisi", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, (2011), 3(5), s.54-71

Tablo 3: Türkiye'de Turizm Sektöründe Çalışan Sayısı (000)

Yıllar	Turizmde Çalışan Sayısı (000)	Yıllar	Turizmde Çalışan Sayısı (000)
1993	574	2008	1.058
2003	847	2009	1.131
2004	872	2010	1.177
2005	949	2011	1.178
2006	1.001	2012	1.206
2007	1.067	2013	1.298

Kaynak: AKTOB, 2014a: 13.

Tablo 3, Türkiye'nin turizm sektöründe çalışan sayısını göstermektedir. Tablodan da görüleceği üzere turizm sektöründe çalışan sayısı genel olarak her yıl artmıştır. 2013 yılında sektör çalışanlarının % 56'sı yiyecek içecek hizmetleri, % 30'u konaklama sektöründe, 5,7'si seyahat acentelerinde, % 7'si eğlence ve dinlenme hizmetlerinde ve % 1,2'si de havayolu ulaştırmasında bulunuyor.¹⁸ Ancak Türkiye açısından turizmin istihdama katkısına bakıldığında, Türkiye'de kayıtlı olarak çalışan her 100 kişiden 4,6'sı turizm sektöründe çalışmaktadır. Türkiye'deki faaliyet gösteren her 100 firmadan 2,6'sı turizm sektöründe faaliyet gösteriyor ve turizm sektörünü Türkiye'nin en büyük 500 şirket listesindeki 4 şirket temsil ediyor.¹⁹ Bu veriler Türkiye'de turizm konusunda yapılan çalışmaların yetersiz olduğunu ve daha çok çalışma yapılması gerektiğini gösteriyor. Türkiye'de turizm sektöründe çalışan kişi sayısının nüfusun %4'lük bir kısmını karşılaması, ekonomik gelişme açısından yeterli görülmemektedir. Turizm konusunda Türkiye'de çalışmalar yapılmalıdır. Tarihi, kültürel ve doğal güzelliklere sahip bir ülke olan Türkiye'nin bu zenginliklerini iyi kullanması ülkenin hem tanıtımı hem de ekonomisi açısından önemli görülmektedir.

¹⁸ Akdeniz Turistik Otelciler Ve İşletmeciler Birliği; (2014a), "Turizm İstatistikleri", Erişim Tarihi: 26.01.2015, <http://www.aktob.org.tr/pdf/aktob.turizm.verileri.pdf>.

¹⁹ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, "VII. Türkiye Sektörel Ekonomi Şurası", Erişim Tarihi: 26.01.2015, http://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2014/VII%20T%3%9CRK%4%BoYE%20SEKT%3%96REL%20EKONOM%4%BoK%20%20%9EURASI_Yay%4%B1n%20Y1%4%B1%202014.pdf.

Bölgeler itibariyle düşünüldüğünde Türkiye, çok zengin bir turizm mirasına sahiptir. Ancak bölgesel kalkınma açısından düşünüldüğüne turizm sektörü daha çok Akdeniz ve Ege bölgesinde öncelikli sektör olmakta iken, diğer bölgelerde de bu sektörün iyileşmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yetkili merciler tarafından turizm konusunda genel tanıtımlar ve bölgeyi cazip hale getirecek uygulamalar yapılmalıdır.

1.2. Bölgesel Kalkınma

Bölgesel kalkınma, bölgenin sahip olduğu kaynaklarının kullanılması, girişimciliğin özendirilmesi ile birlikte bölgenin gelir seviyesinin düzeltilmesi, istihdamının artırılması ve yaşam standartlarının iyi bir seviyeye gelmesi olarak ifade edilebilir.²⁰ Bu yönüyle düşünüldüğünde bölgesel kalkınma, ekonomik kalkınmanın hem bir ürünü hem de bir süreci olarak değerlendirilmektedir. Bölgesel kalkınmanın temel amacının ise bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkları minimize etmek olduğu söylenebilir.²¹ Bölgesel kalkınma ile bölgede var olan eksiklikler ve bu eksikliklerin giderilmesi için neler yapılması gerektiği belirlenmektedir. Bu sayede bölgesel kalkınma, o bölgenin işsizliğini azalttığı ve insanların hayat seviyelerini yükselttiği için gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler yönünden önemli bir konu olmaktadır. Ancak bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Çünkü ülkede ya da bölgede bulunan farklılıklar nedeniyle ülkenin ya da bölgenin kalkınması şekillenmektedir. Bu farklılıklar arasında bölgenin tabii kaynakları, yatırımı, doğal ve kültürel zenginlikleri yer almaktadır. Ayrıca sermaye ve vasıflı emek belli bölgelerde toplanmıştır. Bunun sonucunda da bölgelerdeki büyüme hızları farklıdır.²²

Ülkeler ve bölgeler, bölgesel kalkınmanın sağlanması için bu

²⁰ Ayşe Durgun, "Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, 2006.

²¹ Haktan Sevinç, " Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, (2011), 6(2), s.35-54.

²² Ahmet Gökçen, " Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulanan Gelişme Politikaları", İktisat Fakültesi Mecmuası, (1987) , 45(1-4), s.363-390.

farklılıklarını en iyi şekilde kullanmaya çalışmaktadırlar. Türkiye de bölgesel kalkınma yönünden birçok farklılıklara sahiptir. Türkiye'nin her bölgesinde ayrı bir güzellik bulunmaktadır. Ancak bu avantajına karşılık geri kalmış bölgelere sahip olması ve bu bölgelerin kalkınmasının sağlanmasının diğer bölgelere kıyasla daha zor olması nedeniyle de dezavantaja sahiptir. Bu durum Türkiye'de bölgesel dengesizliklere sebep olmaktadır. Bölgesel dengesizliklerin indirgenmesi ve göreceli olarak çok geri olan bölgelerin yaşam düzeylerinin belirli bir seviyeye çıkarılmasını hedefleyen bölgesel kalkınma politikaları uygulanmaktadır. Bölgesel kalkınma politikaları bütünüyle bölge insanını üretken hale getirmektedir. Bu nedenle toplumu eğitim ve öğretim ya da farklı şekillerde de bilgilendirmek, insanları bölgenin değerini artıracak projelere yönlendirmek bölgede esas gereklilik olarak olmaktadır.

Bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi açısından Türkiye'de kamu/özel kesim ortaklığı ile birlikte kalkınma ajansları kurulmuştur. Bu ajanslar sayesinde Türkiye'nin birçok bölgesinde istihdam artışı sağlanarak işsizlik azalmış ve orada yaşayanların hayat standartları yükselmiştir. Belirli bir bölgenin problemlerini çözmek ve bölgesel kalkınmayı sağlamak için kamu/ özel kesim ortaklığı anahtar bileşen durumunda olmaktadır.²³ Türkiye'de hem kamunun hem de kalkınma ajanslarının yaptığı çalışmalar ile bölgesel kalkınma konusunda ilerlemeler kaydedilmiştir. Kalkınma ajansları; bölgede kapasite geliştirilmesine destek olmak, kamu/özel kesimi ve sivil toplum örgütleri arasında işbirliğini artırmak, bölgenin planlarına ve programlarına elverişli olan kaynakları kullanırmak, bölge için yeterli olan kaynakları tespit etmek, bölgenin sosyal olarak gelişmesine zemin hazırlamak ve rekabet gücünü arttıracak çalışmalara destek vermek, bölgenin iş ve yatırım olanaklarının ulusal ve uluslararası reklamını yapmak gibi görevleri üstlenmektedir.²⁴

Türkiye'de bölgesel kalkınma sorunu, ülkede var olan bölgesel

²³ Ahmet İncekara, " Anadolu'da Yeni Turizm olanakları ve Bölgesel Kalkınmadaki Yeri", İTO Yayınları, Tanburacı Matbaacılık, İstanbul, 2001.

²⁴ <http://www.planlama.org>; "Türkiye'de (Bölgesel) Kalkınma Ajansları (BKA)", Erişim Tarihi:05.02.2015, <http://www.planlama.org/index.php/tuerkiyede-boelgesel-kalknma-ajanslar/tuerkiyede-boelgesel-kalknma-ajanslar-bka>.

farklılıkların giderilmesi ile ortadan kalkabilir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu farklılıkların giderilmesi ise ülkede var olan zenginliklerin kullanılması ya da istihdamı arttırıcı politikalar ile gerçekleştirilebilir. Bu sebeple Türkiye tüm bölgelerin kalkınması amacıyla he bölge için farklı farklı bölgesel kalkınma politikaları uygulamaktadır. Türkiye’de bölgesel kalkınma politikaları 1960 sonrası planlı dönemle uygulanmıştır. Bu dönemde bölgelerarası dengesizliklerin bilinmesine rağmen, kaynakların bol, ulaşım imkanlarının iyi olması ve ayrıca sanayileşmeye verilen önem nedeniyle yatırımlar genelde batıda toplanmıştır. Ülkede sanayileşme çabaları ilk olarak devlet yardımı ile yapılmıştır. Daha sonra özel sektör de sanayileşme çabalarına katılmıştır.²⁵ Hem kamu hem de özel sektör bölgesel kalkınma yönünde çalışmalara devam etmektedir.

Tablo 4: Geri Kalmış Bölgelerde Uygulanan Kalkınma Politikaları

Bölge	Uygulanan Kalkınma Politikası Projeleri	Amaçları
Güney Doğu Anadolu Bölgesi	GAP	Bölgenin tarıma yönelik ihracat üssü olmasını sağlamak.
Doğu Anadolu Bölgesi	DAP	Bölge dışına yapılan göçü azaltmak ya da önlemek.
Karadeniz Bölgesi (Doğu Karadeniz Bölümü)	DOKAP	Bölgenin ekonomik yapısını güçlendirmek, bölge dışına verilen göçü durdurmak.

Kaynak: Sevinç, 2011: 43. (Verilen bilgilerden derlenerek hazırlanmıştır.)

Tablo 4, Geri kalmış bölgelerde uygulanan kalkınma politikalarını göstermektedir. Özellikle de Güneydođu ve Doğu Anadolu bölgeleri bölgesel kalkınma açısından en geri kalmış bölgeler arasındadır. Güneydođu Anadolu bölgesinde GAP ve Doğu Anadolu Bölgesinde DAP bölgenin istihdamını arttırıcı politikaları amaçla-

²⁵ Haktan Sevinç, " Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, (2011), 6(2), s.35-54.

maktadırlar. Bu bağlamda en geri kalmış olan Doğu Anadolu Bölgesini ele alırken DAP'ın bu amaçları gerçekleştirilmesi için; mevcut kapasitenin arttırılması, kırsal kalkınmanın sağlanması, KOBİ'lere desteğin arttırılması, turizm, sosyal ve çevresel önlemler olarak 5 temel stratejiyi hedef almıştır.²⁶ DOKAP'ın amaçları arasında, bölgenin ekonomisini güçlendirerek gelir düzeyini arttırmak ve bölgenin gelir dağılımını düzeltmek, bölge entegrasyonuna zemin hazırlamak için o bölgedeki kültürel gelişimi ve yörenin sahip olduğu kaynakları korumayı sağlayarak kalkınmayı gerçekleştirmektedir.²⁷Bu açıklamalara bağlı olarak tabloda yer alan kalkınma politikalarının temel amacının, bölgenin ekonomik yönden gelişimini sağlamak olduğunu söylemek mümkündür.

2. Turizm ve Bölgesel Kalkınma Arasındaki İlişki: Doğu Karadeniz Bölgesi İleri

Bölgesel kalkınma, bölgeler arası gelişmişlik farkını düşürmek ve gelişmemiş yörelerin kalkındırılmasını amaçlamaktadır. Bundan dolayı amaçları gerçekleştirmek için uygun sanayi dağılımını sağlamak, bölgelerin sağlıklı büyümesini teşvik etme, kalkınmayı ülke geneline yayma, bölgesel ekonomilerin entegrasyonu sağlama ve kalkınma sonucu gerçekleşen geliri az gelişmiş bölgelere aktarma gibi hedefler belirlenmiştir. Bölgesel kalkınma ile ilgili bu hedefler, kalkınmada öncelikli yöreler üzerine inşa edilmiştir.²⁸ Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bölgesel kalkınma, ulusal kalkınmayı hedefleyen, bölgelerin aynı zamanda gelişimini sağlayan bir süreçtir. Turizm ise bölgesel kalkınma ve kaynakların verimli kullanımı

²⁶ Terasa Reeves, " Regional Development in The Eu And Turkey", Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, (2006), Erişim Tarihi : 08.02.2015, http://www.tepav.org.tr/upload/files/13213625292.Bolgesel_Kalkinma_ve_Yonetisim_Sempozyumu_Bildiri_Kitabi.pdf s.29-38.

²⁷ DOKAP, " DOKAP Eylem Planı Süreci ve Amaçları", Erişim Tarihi: 08.02.2015, <http://dokap.gov.tr>.

²⁸ Mustafa Bilgin, " Yerel Yönetimlerin Bölgesel Kalkınmadaki Etkinliği: Göller Bölgesi Uygulaması", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (2002), 7(2), s. 313-330 ; Naci Akın, " Bölgesel Kalkınma Araçları İle Kalkınma Ajanslarının Uyum, İşbirliği Ve Koordinasyonu", *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, Erişim Tarihi: 08.02.2015, http://www.tepav.org.tr/upload/files/13213625292.Bolgesel_Kalkinma_ve_Yonetisim_Sempozyumu_Bildiri_Kitabi.pdf.

açısından önemli bir yere sahiptir. Özellikle bölgeler arasında var olan dengesizliğin azaltılmasında turizm, tarım ve sanayi sektörlerinde yeterli kaynağı ve gelişim imkanı bulunmayan fakat çok fazla turistik imkanlara sahip yörelerin, planlı ve etkili turizm yöntemleri uygulaması ile düzenli bir şekilde kalkınma sağlanacaktır. ²⁹ Turizm sektörü, ekonomik açıdan geri olan bölgelere istihdam sağlamaktadır. Özellikle turizm sektöründe yapılan harcamaların istihdam sağladığı alanlar bulunmaktadır.

Tablo 5: Turizm Harcamalarının İstihdam Sağladığı Alanlar

Turistlerin Harcama Yaptıkları Yerler	Turizm Sektörünün Yaptığı Harcamalar	Harcamalardan En Son Yararlananlar
Konaklama	Maaşlar, Ücretler, Bahşışler	Muhasebeciler
Yiyecek ve İçecek	Yerel vergiler, Gelir vergileri	Reklamcılar
Uluslararası Ulaşım	Müzik ve Eğlence	Nalburiye Dükkânları
Gezi ve Turlar	Yiyecek, İçecek satın alınması	Mimarlar, Avukatlar, Bankalar
Eğlence	Malzeme ve Üretim Maddesi Alımı	Esnaf ve Zanaatkarlar
Hatıra ve Hediyeelik Eşya, Giyim	Reklam, Yayın İyileştirme Çalış., Ulaştırma	Otomobil Acentaları, Fırınlara ve Bakkallar
Fotoğraf ve Bant	Toplu Hizmetler: Su, Gaz, Elektrik	Eczaneler, Baharatçılar
Kişisel B, İlaç ve Kozmetik	Borçlanma ve Ana Para Faiz Ödemeleri	Hayır Kurumları

Kaynak: Yıldız, 2011: 63.

Tablo 5, Turizm sektöründe yapılan harcamaların istihdam sağladığı alanlar verilmektedir. Turistler yaptıkları harcamalar ile farklı farklı sektörleri etkilemekte ve turistlerin yaptıkları bu harcamalar en son yararlananlar açısından bile istihdam sağlamaktadır.

Turizm ve bölgesel kalkınma arasındaki ilişki, bölgesel kal-

²⁹ Hüseyin Çeken, " Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, (2008), C.X, S: II, s: 293-306.

kınma açısından geri ancak doğal güzellikler açısından önemli bir yeri olan Doğu Karadeniz Bölgesi örnek olarak incelenecektir. Doğu Karadeniz Bölgesi açısından bölgesel kalkınma ile turizm arasındaki ilişki; bölgeye gelen turist sayısı ve bölgeye gelen yerli ve yabancı ziyaretçilerin konaklama istatistikleri ile incelenecektir. Ayrıca bölgede yer alan doğal güzelliklerin bölgeye sağladığı katkıları da incelenerek turizm ve bölgesel kalkınma arasındaki ilişki açıklanmış olacaktır.

Tablo 6: İller Bazında Doğu Karadeniz Bölgesi'ni Ziyaret Eden Yerli ve Yabancı Turist Sayıları, 2012

	Artvin	Gümüşhane	Rize	Giresun	Trabzon	Ordu
Yerli	317.620	102.633	524.021	631.195	2.133.956	217.403
Yabancı	42.111	4.401	61.675	33.382	450.935	14.052
Toplam	359.731	107.034	585.696	664.577	2.584.891	231.455

Kaynak: DOKA, 2014: 123.

Tablo 6, 2012 yılının iller bazında Doğu Karadeniz Bölgesi'ni ziyaret eden yerli ve yabancı turist sayıları verilmektedir. En fazla yerli ve yabancı turist sayısına sahip olan il Trabzon olmaktadır. En az yerli ve yabancı turist sayısına sahip olan il ise, Gümüşhane olmaktadır. Tablodan da görüleceği üzere Doğu Karadeniz Bölgesine gelen turistlerin büyük bir çoğunluğunu yerli turistler oluşturmaktadır. Yani bölgenin iç turizmi daha fazladır. Dış turizm yönünden bölgeye gelen yabancı turist sayısı Trabzon da daha fazladır. Gelen yabancı turist sayısı açısından Trabzon'dan sonra Rize ikinci sırada yer almaktadır. Bölgeye gelen yabancı turistlerin çoğu Trabzon'da Sümela Manastırı ve Uzungöl'e ve Rize'de ise Ayder yaylasına gitmektedirler. Yabancı turistler eko-turizm ve doğa turizm yönünden Artvin'i tercih etmektedirler.³⁰

³⁰ DOKA, "TR 90 Doğu Karadeniz Bölge Planı", Erişim Tarihi: 08.02.2015,

Tablo 7: Doğu Karadeniz Bölgesine Gelen Turistlerin Ortalama Kalış Süreleri ve Konaklama Tesisleri Doluluk Oranları, 2011

İller	Ortalama Kalış Süresi			Doluluk Oranı (%)		
	Yaban- cı	Yer- li	Top- lam	Yaban- cı	Yer- li	Top- lam
Artvin	1,5	1,2	1,3	5,39	16,6 9	22,08
Giresun	1,6	1,2	1,2	0,06	23,9 0	23,96
Gümüşha- ne	1,0	1,4	1,4	0,17	25,24	25,41
Ordu	1,4	1,6	1,6	1,08	30,6 2	31,70
Rize	1,4	1,2	1,2	4,27	18,51	22,78
Trabzon	2,5	1,2	1,3	5,85	24,9 1	30,76
Türkiye	3,3	1,7	2,2	15,45	18,4 6	33,91

Kaynak: DOKA, 2014: 125

Tablo 7'de Doğu Karadeniz Bölgesi illerinde ortalama kalış süresi ve konaklama tesislerinin doluluk oranları verilmektedir. Tablodan da görüleceği üzere bölge illerde ortalama kalış süresi Türkiye ortalamasının altındadır. Turizm faaliyetlerinin farklılaştırılmaması ve turizm sektörünün bölge açısından geri kalmışlığı bu durumun temel sebebidir. Genel olarak bölgedeki konaklama tesislerinin doluluk oranları Türkiye ortalamasının altındadır. Özellikle bölgeye Ortadoğu ve Arap ülkelerinden epey yabancı turist gelmektedir. Bölgenin yerli turistler açısından hesaplanmış olan doluluk oranları ise Türkiye ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Bu durum bölgenin iç turizmde daha canlı olduğunu göstermektedir.³¹

http://www.doka.org.tr/pdf/#dosyalar/publication/page_8/1423849188-Bolge_Planı_2014-2023.pdf.

³¹ DOKA, "TR 90 Doğu Karadeniz Bölge Planı", Erişim Tarihi: 08.02.2015, http://www.doka.org.tr/pdf/#dosyalar/publication/page_8/1423849188-Bolge_Planı_2014-2023.pdf.

Tablo 8: Doğu Karadeniz Bölgesinde Ön Plana Çıkan Turistik Yerler

Trabzon	Sümela Manastırı, Ayasofya Kilisesi, Atatürk Köşkü, Trabzon kalesi, Altındere Vadisi Milli Parkı, Uzungöl Tabiat Parkı, Çalköy Mağarası, Sera Gölü, Çamburnu Sarıçam Doğal Sit Alanı, Hamsiköy, Hıdırnebi Yaylası, Kayabaşı Yaylası.
Giresun	Giresun Adası, Giresun Kalesi, Tirebolu Kalesi, Bektaş Turizm Merkezi, Sis Dağı, Zeytinlik Mahallesi, Göller Bölgesi, Kümbet Yaylası ve Turizm Merkezi.
Gümüşhane	Krom Vadisi, Karaca Mağarası, Örumcek Ormanları Tabiat Parkı, Limni Krater Gölü, Tomara Şelalesi, Çakırgöl Turizm Merkezi, Zigana Turizm Merkezi, Artabel Gölleri, Süleymaniye Mahallesi.
Rize	Kaçkar Dağları Milli Parkı, Ayder Yaylası, Rize Kalesi, Zil Kale, Kale-i Bala, Anzer Kültür ve Turizm Merkezi, Fırtına Deresi, İyidere, Kavrun Yaylası, Ayder ve İkizdere Kaplıcaları.
Artvin	Artvin Livane Kalesi, Artvin-Yusufeli-Kaçkar Turizm Merkezi, Artvin Kafkasör Turizm Merkezi, Çoruh Nehri ve Barhal Çayı, Borçka Karagöl, Şavşat Karagöl, Kemal Paşa Plajı, Camili Havzası, Sahara Yaylası, Karçal Dağları, Hatilla Vadisi Milli Parkı, İşhan Kilisesi, Barhal Kilisesi
Ordu	Yason Burnu Doğal ve Arkeolojik Sit Alanı, Bolaman Kalesi, Boztepe, Melet Çayı, Çambaşı Yaylası, Perşembe Yaylası, Cotyora Arkeolojik Sit Alanı, Ünye Kalesi, Kurulkaya Yerleşkesi

Kaynak: DOKA, 2014: 126.

Doğu Karadeniz Bölgesi illerinde turizm genellikle gezme amaçlıdır. Ulaşım yetersizliği sebebiyle turizm Sümela, Ayder ve Uzungöl civarlarında yoğunlaşmıştır. Bölge turizm gelirlerinden en fazla payı Rize ve Trabzon almaktadır. Rize ve Trabzon'un en çok pay almasında yatan sebep ise bu illerin en çok ziyaret edilen kaynaklara sahip olmasıdır. Ordu ve Giresun'un başlıca turizm gelirleri ise yöreye Samsun yönünden giriş çıkış yapan turistlerin sahil boyundaki konaklama tesislerinden kazanılan gelirlerdir. Temel olarak Gümüşhane'nin turizm gelirleri Karaca Mağarası ziyaretlerinden elde edilmektedir.³² Doğu Karadeniz Bölgesi illerinde var olan

³² DOKA, "TR 90 Doğu Karadeniz Bölge Planı", Erişim Tarihi: 08.02.2015, http://www.doka.org.tr/pdf/#dosyalar/publication/page_8/1423849188-

turistik alanlar, o bölgeye istihdam alanları sağlayarak bölgenin bölgesel kalkınmasına yardımcı olmaktadır. Özellikle bölgede turizmin canlanması için yapılan turistik tesisler bölgede işsizliği azaltmaktadır. Bölgeye gelen turistlerin yaptıkları harcamalar sayesinde bölge esnafı kazanç sağlamaktadır.

Doğu Karadeniz Bölgesi açısından da düşünüldüğünde turizm ve bölgesel kalkınma ilişkisi birbiriyle bağlantılı olmaktadır. Çünkü Doğu Karadeniz Bölgesi sahip olduğu doğa güzellikleri ve tarihi mirasıyla, bölgeye hem doğa turizmi hem de inanç turizmi yönünden gelir sağlamaktadır. Bu konuda özellikle Trabzon'da bulunan Sümela Manastırı haricinde inanç turizmini canlı tutabilecek herhangi bir girişim bulunmamaktadır. Artvin'de inanç turizmini canlı tutabilecek niteliksel ve niceliksel özellikler olmasına rağmen, var olan yapılar kullanılmamaktadır.³³ Ayrıca bölgede turizm sektörünün diğer sektörlerle ilişkisi istenilen düzeyde olmadığından ve bölgede turizm sektöründe çalışan yetişmiş insan sayısı oldukça az olduğundan bölgesel kalkınma konusu da yeterli düzeyde olmaktadır. Bölgede var olan turist hareketleri ve tur güzergahları konusunda da eksiklik yaşanmaktadır.³⁴ Bu eksikliklerin giderilmesi için bölgede birçok çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmalar turizmin aynı zamanda bölgesel kalkınmanın gelişmesi için önemli adımlar olmaktadır. Bu çalışmaların başında öncelikle bölgede var olan doğal güzellikleri ön plana çıkarmak için bölgede olan ancak alt yapı yetersizliği nedeniyle ulaşımı güç olan güzelliklere ulaşımın sağlanması gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Tüm açıklamalardan yola çıkılarak bölgesel kalkınma ve turizm konuları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu ilişki Türkiye'nin ekonomisine çok fazla

[Bolge_Planı_2014-2023.pdf](#)

³³ DOKA, "TR 90 Doğu Karadeniz Bölge Planı", Erişim Tarihi: 08.02.2015, http://www.doka.org.tr/pdf/#dosyalar/publication/page_8/1423849188-

[Bolge_Planı_2014-2023.pdf](#)

³⁴ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2014 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu", Erişim Tarihi: 08.02.2015, http://sgb.kulturuzturizm.gov.tr/Eklen-ti/4890_2012beklentiraporu.pdf?o

katkı sağlamamaktadır. Bu sebeple de genel olarak Türkiye’de özel olarak ise Doğu Karadeniz Bölgesi’nde turizmi arttıracak ve dolayısıyla bölgesel kalkınmayı sağlayacak önerilerde bulunmak gerekmektedir. Turizm ve bölgesel kalkınma arasındaki ilişkiyi arttıracak öneriler aşağıda sıralanmaktadır.

1. Sanayileşmenin oldukça düşük seviyelerde olduğu Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bölgesel kalkınmanın sağlanması açısından turizm önemli bir sektör olmaktadır. Bu sebeple de turizm yönünden geri kalmış bölgelerde özellikle Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgeleri’nde turizmin önemli bir sektör olarak görülmesi için projeler yapılmalı ve bu yönde eğitimler düzenlenmelidir.

2. Hem devletin uyguladığı politikalarda hem de yatırım kararlarında turizm konusunda bölgelere gereken önem verilmelidir.

3. Bölgeye uygun olan turizm faaliyetleri özendirilmelidir. Özellikle Doğu Karadeniz Bölgesinde dağ turizmi, yayla turizmi, kış turizmi, doğa turizmi ve eko-turizm daha çok özendirilmelidir. Artvin’de bulunan Hatilla Vadisi Milli Parkı, Sahara-Karagöl Milli Parkı, Gorgit Tabiatı Koruma Alanı, Camili-Efeler Tabiatı Koruma Alanı, Kaçkar Dağları Milli Parkı (Artvin-Rize) eko turizme ve doğa turizmine en uygun alanlardır. Bunun yanı sıra; Gümüşhane’de Örumcek Ormanı Tabiatı Koruma Alanı, Ordu’da Kurşunçalı Ormanı ve Giresun’da Kümbet Yaylası eko turizm ve doğa turizminin geliştirilebileceği önemli alanlar olmaktadır. Bu bölgelerde turizm faaliyetleri arttırıldığı takdirde bölgesel kalkınmaya da fayda sağlanacaktır.

4. Bölgede inanç turizmi konusunda potansiyel olmasına rağmen, Trabzon’da bulunan Sümela Manastırı dışında inanç turizmini canlandıracak girişimler bulunmamaktadır. Trabzon Akçaabat’ta bulunan Aziz Michael gibi Doğu Karadeniz Bölgesinde yer alan Kiliselerin onarımının yapıp inanç turizmine açılmasını sağlayarak gelen turistler sayesinde yörenin kalkınması sağlanabilir. Ayrıca Artvin ili de inanç turizmi açısından önemli sayılabilecek yapılara sahip olmasına rağmen, bu yapılar da kullanılmamaktadır. Bu yapıların kullanılır hale getirilerek turizme açılması ve bölgesel

kalkınmaya katkı sağlanması düşünülmelidir.

5. Bölgeye yönelik kültür turizmi arttırılarak bölgede yaşayan etnik halkların yaşam biçimlerini tanıtılması ile turizm sektörüne ve ekonomik olarak bölgeye katkı sağlanabilir. Özellikle de Çamlı Hemşin yaylasında bulunan konaklar tarafında temsili konaklar yapılması ve bunların turizme açılarak bölgesel kalkınmaya katkı sağlanması önerilebilir.

6. Doğal güzelliklere sahip olan Doğu Karadeniz Bölgesini tanıtacak reklam çalışmalarına ağırlık verilmeli. Bölge iyi bir şekilde tanıtılarak oraya birçok turist çekilebilir. Buna bağlı olarak konaklama sayısında ve birçok sektörde artış olacaktır. Bu artış bölgesel kalkınmaya da etki edecektir.

7. Turizm sektöründe çalışacak insanların iyi bir şekilde eğitilmesi de önemlidir. Çünkü kalifiye çalışanların bu sektörde çalışması hizmet kalitesini ve bölgeye gelen turistlerin memnuniyetini de arttıracaktır. Daha çok turist gelmesi bölgesel kalkınmanın daha da artacağına göstergesi olmaktadır.

8. Turizm yönünden düşük seviyede olan bölgede turizm acenteleri ile bağlantı kurulmalı ve bölgeye turlar düzenlenmelidir. Ayrıca bölgede yaşayan halkın turizm konusunda bilinçlendirilmesi de gerekir. Çünkü bölgede turizm konaklama olarak görülmekte ve tek taraflı olarak ilerlemektedir. Bu sebeple de halka turizm sektörünün bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacağı anlatılmalıdır. Ayrıca bu konuda kamu ve özel sektör ortak hareket etmelidir.

Kaynaklar

Akın, Naci, "Bölgesel Kalkınma Araçları İle Kalkınma Ajanslarının Uyum, İşbirliği ve Koordinasyonu", *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, 2006, Erişim Tarihi, 08.02.2015, http://www.tepav.org.tr/upload/files/13213625292.Bolgesel_Kalkinma_ve_Yonetisim_Sempozyumu_Bildiri_Kitabi.pdf.

Akova, İsmet, "Türkiye'de Turizmin Önemi ve Ekonomideki Yeri", *Türk Coğrafya Dergisi*, 32, 1997: 263-280.

AKTOB (Akdeniz Turistik Otelciler Ve İşletmeciler Birliği), "Turizm İstatistikleri", 2014a, Erişim Tarihi: 26.01.2015,

<http://www.aktob.org.tr/pdf/aktob.turizm.verileri.pdf>.

Aktob (Akdeniz Turistik Otelciler Ve İşletmeciler Birliği); “Turizm Sektörünün Yapısı, Büyüklüğü Ve Ekonomiye Katkısı”, 2014b, Erişim Tarihi: 26.01.2015, <http://www.aktob.org.tr/pdf/arastirma2014.pdf>.

Bilgin, Mustafa, “Yerel Yönetimlerin Bölgesel Kalkınmadaki Etkinliği: Göller Bölgesi Uygulaması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 2002: 313-330.

Ching-Fu, Chena & Song Zan Chiou-Wei, “Tourism Expansion, Tourism Uncertainty and Economic Growth: New Evidence from Taiwan and Korea”, *Tourism Management*, 2009: 812-818.

Çeken, Hüseyin, “Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.X, S: II, 2008: 293-306.

Çımat, Ali & Bahar Ozan, “Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi içindeki Yeri Ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (6), 2003: 1-18.

DPT, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Turizm, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: Yayın No: 2727, 2007.

Dilber, İlkey, “Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisinin Girdi-Çıktı Tablosu Yardımıyla Değerlendirilmesi”, *Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 2007: 205-220.

DOKA, “TR 90 Doğu Karadeniz Bölge Planı”, 2014, Erişim Tarihi: 08.02.2015, http://www.doka.org.tr/pdf/#dosyalar/publication/page_8/1423849188-Bolge_Plani_2014-2023.pdf.

DOKAP, “DOKAP Eylem Planı Süreci ve Amaçları”, Erişim Tarihi: 08.02.2015, <http://dokap.gov.tr>.

Durgun, Ayşe, *Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, 2006

Gökçen, Ahmet, “Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulanan Gelişme Politikaları”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 45(1-4), 1987: 363-390.

- Gülbahar Onur, “Turizmin Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarını Gidermedeki Rolü (Türkiye Örneği)”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(1), 2009: 20-46.
- İncekara, Ahmet, “Anadolu’da Yeni Turizm olanakları ve Bölgesel Kalkınmadaki Yeri”, *İTO Yayınları*, Tanburacı Matbaacılık, İstanbul, 2001
- Keskin, Abdullah & Harun CANSIZ, “Tourism, Turkey And Economic Development”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (4), 2010: 23-45
- Kim, Hyun Jeong & Chen, Ming-Hsiang & Jang, Soo Cheong “Shawn”, “Tourism Expansion and Economic Development: The Case of Taiwan”, *Tourism Management*, 27, 2006:925-933.
- Li, Ying, “Study On The Contribution Of Tourism To Regional Economic Development”, *Journal of Chemical and Pharmaceutical Research*, 6(7), 2014: 823-827.
- Milne, Simon & Irena Ateljevic, “Tourism, Economic Development And The Global-Local Nexus: Theory Embracing Complexity”, *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, 3(4), 2001: 369-393.
- Reeves, Teresa, “Regional Development in The Eu And Turkey”, *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, 2006: 29-38, Erişim Tarihi: 08.02.2015, http://www.tepav.org.tr/upload/files/13213625292.Bolgesel_Kalkinma_ve_Yonetisim_Sempozyumu_Bildiri_Kitabi.pdf.
- Sevinç, Haktan, “Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, (6: 2), 2011: 35-54.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, “2012 Yılı Kurumsal Mali Durum Ve Beklentiler Raporu” Erişim Tarihi: 08.02.2015, <http://sgb.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/4890,2012beklentiraporu.pdf?0>.
- T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı, “Türkiye’de Turizm Gelirleri”, 2015a, Erişim Tarihi: 26.01.2015, <http://sgb.kulturturizm.gov.tr>

gov.tr/Eklenti/29080,turizm-geliri.pdf?o.

T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı, “Dünya Sıralamasında Turist Sayısı Bakımından Türkiye’nin Yeri”, 2015b, Erişim Tarihi: 26.01.2015, <http://sgb.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/29345,dunya-siralamasinda-turkiye.pdf?o>.

TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği), “VII. Türkiye Sektörel Ekonomi Şurası”, 2014, Erişim Tarihi: 26.01.2015, http://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2014/VII%20T%C3%9CRK%C4%B0YE%20SEKT%C3%96REL%20EKONOM%C4%B0K%20%C5%9EURASL_Yay%C4%B1n%20YI%C4%B1%202014.pdf.

Tosun, Cevat & Timothy, Dallen J. & Yüksel, Öztürk, “Tourism Growth, National Development and Regional Inequality in Turkey”, *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 11, No. 2&3, 2003: 133-161.

TÜRSAB (Türkiye Seyahat Acentaları Birliği), “Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı ve Turizm Gelirlerinin İhracata Oranı”, Erişim Tarihi: 26.01.2015, <http://www.tursab.org.tr/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri/gsmh-icindeki-payi-1963-79.html>.

Yeşiltaş, Murat & Öztürk, İlker "Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Alternatif Turizm Faaliyetlerine Yönelik Bir Değerlendirme: Sivas Örneği, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 9, Sayı 1 2008:1-18.

Yıldız, Zafer, “Turizmin Sektörünün Gelişimi Ve İstihdam Üzerindeki Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(5), 2011: 54-71.

World Tourism Organisation UNWTO, “Why Tourism?”, Erişim Tarihi: 25.01.2015, <http://www2.unwto.org/content/why-tourism>.

<http://www.planlama.org>, “Türkiye’de (Bölgesel) Kalkınma Ajansları (BKA)”, Erişim Tarihi: 05.02.2015, <http://www.planlama.org/index.php/tuerkiyede-boelgesel-kalknma-ajanslar/tuerkiyede-boelgesel-kalknma-ajanslar-bka>.